

Kelemen Lajos

Kilencszer egy

Az Elérhetetlen föld költőinek

Ha nem létezne megbocsátás, nem léteznének társaságok sem; de minthogy a társaság a terebélyes barátságok egyfajta sajátos változata, királyi fogalmai: a rokonszenv, a kegy és a szolidaritás, segítségével tehát megelőzhető, hogy váratlan tapintat vagy előre nem látott sajnálat zavarja meg az összetartozás jó terveit. Egy egészséges társaság a maga körébe fogadott egyéniségek jellegzetes tulajdonságaira összpontosít; ahol a mentalitás, a vérmérséklet első élete érzelmi ügy. Az érzelem nem feltétlenül gátja a ténybeli racionalitás kifejeződésének. Egy társaságban – ha megvan rá az okod s erős szívizmod szintén ezt diktálja – remete is lehetsz, de a kaszt beszédes és tevékeny eleme is. Más szóval ez az a kör, amely bizonyos meglepetéseket tartogat az önismeret számára: nem annyira a képzelet, mint inkább az egyéniség kalandjait szolgálja. Amikor a képzelet szertelen és sejtelmes homályára választékos és érzékeny emberek tapasztalata és szeretettel vegyes sztoicizmusa vet fényt, megtörténik a jeladás, hogy a társaság mikrokozmosza életképes. E mikrokozmosz azután lelkek adott gyűrűjében csodálatja magát, s ezenközben magatartások esztétikájában keresi a megoldást – ugyanis az egyéniségek tündöklésénél semmi sem bizonyítja jobban egy társaság létjogosultságát. Arról nem is beszélve, hogy egy társaságban mindig megvan a lehetőség a magatartásból származó esztétikum megtöbbszöröződésére. (Lehet, hogy magatartásunk foglyai vagyunk, de már pusztán csak a férfiaság kedvéért: nem volna érdemes legalább hébe-hóba összehozni valami szökési tervet?)

Most csakis magatartásról és esztétikai eszközökről beszélünk, noha a nagy szótlanság szövetsége természetesebben kevésbé csodálatraméltó.

A társaságot, mint annyi más emberi viszonyt és cselekedetet, a választás emeli trónra. S mivel rögtön a legesleges társaság (ha úgy jobban tetszik: bibliai testvériség) a vér tragédiájába torkollott, csöppet sem mindegy, ki és minek a nevében választ. A merész örületektől a tévelygő álmokon át a szentségig és az igazságig, bármilyen princípium határa könnyen kiterjeszthető; amint ahogy szavakkal való bearanyozásuk sem kíván különösebb fáradozást. A döntés pillanatában tehát okvetlenül a ráció korlátai közé kellene zárnunk az akaratot, holott nem lehetetlen, hogy olyan értékek szegeződnek szembe ezzel a kívánalommal, melyek legalábbis a béke, a vonzalom, a rokonszenv lugasaira mutatnak. Vagyis megint a szív és az ösztön az utolsó szó. Milyen egyszerű is! E pillanatokban ugyan ki gondol vele, hogy akár szellemi, akár szívbéli érintkezés készül felépülni, mindegyiknek megvan a maga feltétele. A társulás sem a távolságokat, sem a különbözőségeket nem képes illúzióvá súlytalanítani, de képes rá, hogy élettel töltse meg őket; márpedig hol és hová lenne az élet oly dolgok híján, mint a forrásvíz, a napfény, a nő mosolya, a jó levegő és Isten keze?

Ha e dolgokat fölfedezed és lényed részeivé emeled őket, egy ünnepi varázslat küszöbén találod magad: különleges kedvet érzel, hogy megmártózhass az ősforrásban, hogy óvva magad a sorstól, új határokat szabj, miközben örök és ősi határok gondolatát kell a szemed előtt tartanod – vagyis az ifjúság egyik alapelvét hozod napvilágra; határozatlansági viszonyokkal kísérletezel a határok és a mérték világában. „Mert nincs a világon se jó, se rossz; gondolkodás / teszi azzá ” – mondja Shakespeare.

Az ifjúság tetthelyére bonyodalmas a visszaút; mindenesetre ez ügyben az öreges akarat és az elbizakodott illúziók szövetségével kár is kísérletezni. Amiről Nietzsche beszél, valószínűleg az sem a tökéletes időgép, de legalább megfontolandó, hogy a nagyapákra, nagyanyákra és az ő nagyszüleikre hallgatva nagyobb bizalommal lehetünk érzéseink iránt, mintha csupán saját elménkre és tapasztalatainkra támaszkodnánk. Ez a rafináltan elfilozofált ima szintén a társaság körvonalainak, szillettjeinek egy részét rajzolja.

Ha kellő bizalommal telve mégis szeretnénk visszatérni az ifjúság színhelyére, először is okot kell találni rá. A mély vonzódás: a legodaválóbb ok, és éppen egyszerűségében kikezdehetetlen. Némelyek szerint az életnek a napi lótas-futásnál van egy magasabb rendű értelme, ezzel szemben mások azt állítják, hogy e lótas-futás maga az élet. Az egyén tehát egyfelől tehetetlen, másfelől mindenre kész, övé a pillanat, övé az aeternitas; ezt hívhatjuk választásnak, de akár elfogadásnak is; hogy őszinték legyünk, a mindenséget ezen az úton-módon nemigen remélhetjük megragadni, de kapunk egy kis barátságot, cimboraságfélét az időtől. S micsoda felszabadulás ez, ha egy egész társaság éli át, ha e társaságból minden száj ugyanazt mondja: tisztánlátásomat a közösségbe helyezem, szeretem és felmagasztalom ezt a közösséget. Mert egy közös szabadság, közös lázadás és közös szenvedély találkozik benne.

Okosan háborgó emberek ülnek össze ösztönösen, de nem akármilyen céllal: a költészetért. Kilenc ember lelki fényűzése, testvérisége, hatékonysága, gátoltsága és győzelme, amelyeket csupa konok dolog, dátumok, és csupa kézzelfogható tény vesz körül. S hát mi az a körülbelül negyven év? Ennyit elegendő és szükséges visszszámolni, hogy egy kis szemle erejéig bebocsátást nyerjünk bizonyos történések idejébeli jelenébe. Itt hasztalan és felesleges a magyarázat, mert a minőség univerzumát e percben a mennyiség kódéből próbáljuk kibontani, itt tehát a keltezesek és az időpontok tartományának kell következnie; s habár ez a tartomány majdhogynem kimeríthetetlen, annyira azért nem vesszük komolyan. Nem fogunk habzsolni: csupán ízlelgetünk.

A Fiat 1969-ben mutatta be a rendkívül modernnek számító 128-as autóját. A kocsori orrában keresztben beépített, alumínium hengerfejű, bordázott szíjjal vezérelt SOHC-motor dolgozott.

Az 1969-es Formula-1 mexikói nagydíj első három helyezettje Denny Hulme, Jacky Ickx, Jack Brabham (egy-egy Ford-motorral hajtott kocsival). Ekkortájt a technikai és a műszaki gényes életereje visszafoghatatlannak tűnik. Az autóversenyek cirkusza ráadásul új hőst kap: 1969. január 3-án megszületik Michael Schumacher.

Július 16-án újtárra indul és 21-én leszáll a Holdra az Apollo-11. A Sony, a világon elsőként, kazettába helyezi a képszalagot. Ebben az évben zajlik a woodstocki rockfesztivál. Magyarhonban pedig átadják a televízió első színes adóberendezését. Júliustól kalauz nélküli villamosok és autóbuszok állnak forgalomba Budapesten. Aztán december 19-én minálunk is látható a Szélid motorosok című film.

Általában pedig a ferde magyar világ még tovább ferdül. 1969 decemberét írjuk, amikor is a hazai költészetben világra jön egy akkor talán még rövid távúnak sejtett revü: megjelenik az Elérhetetlen föld című antológia. 1969-ben az évi minimum-hőmérséklet -12 fok, a maximum-hőmérséklet +35 fok.

„s hirtelen, nyomtalan tűnik el, / ami csak tegnap történt, / égő szemekkel bámulod, / mi elnyeli, az örvényt – írja A tegnap krónikájában Péntek Imre. Az eseményeket csakugyan meggyötri, el is halványíthatja az idő, beleveszhetünk a szétszórtságba és a véletlenekbe, de a fejleményekről és a bonyodalomról nem a semmi dönt – mindaz, ami szükségből, helyesen és igaz okokból történik, megmarad az emlékezetben. Az emberek – kivált ifjúságuk idején – szépségükhöz méltó keretekre és történésekre vágynak. Az Elérhetetlen föld szerzői, a Kilencek ebből az ékességéből, a kör, a milió szépségéből alighanem jóval kevesebbet kaptak, mint amennyit más időben, más helyen kaphattak volna. Akit érdekelt és érdekel, tudja, hogy a Kilencek nevű társaság poétalentumának szervezéséből, a türelem és az elszánás robotjából, fórumokkal és kistermetű szellemekkel való küzdelemből is próbát kellett tennie. „...az Igen voltam és a Nem” – emlékezik a negyvenéves Elérhetetlen föld antológia utódában Győri László. A korabeli kritikusi fő- és alvezérség feltehetőleg épp így gondolhatta magában: remeknek, frissnek, újnak lenni abban a közegben, amelyben a Kilencek a nyilvánosság elé léptek, egyszerre jelentett grandiózus és illúziós észjárás. Íme, az erről legszíkárabban elmondható legtöbb: „Mi a Kilencek voltunk. / És nem vacak vicc voltunk.” Ahogy az egy jobb társaságban szokás, itt Konczek József magabízó hírnöklelki szavait a lelki hírnök szavaival finomítja Mezey Katalin. S mennyire igaza van: „Kegyelmekek vannak, / nincsenek érdemek.” A társaság, a kör, a közösség is a kegyelem kevés számú terének egyike. Mi állt s áll jól értünk? Nem a horda, a falka, a csoport? Finomabban és mellékíz nélkül szólva: a közösség, amely magányunkat és önzésünket kiigazítja. Csak a hazám: a hazám.

Hallottuk, tudjuk, az ember célja a küzdés, vagyis önmaga. Átérezni a társaság szellemi energiáit, elfogadni szokásait, elhelyezkedni erőterében – s közben próba alá vetni a nagyszerű és sérülékeny kozmoszt, magunkat: dehogyis csak számtani kérdés! Ha univerzumból, még ha mikro-univerzumból is beszélünk; a lélekember teljes egészében soha át nem hatható titkáról, hősről, cselekményről, szimbólumokról, anyagról és metafizikáról beszélünk. Konkrét szenvedélyekről és konkrét következményekről. Nem feledhetjük, a megannyi csodálatos absztrakció születése közepette, buzog az élet. Egyeseknek talán nehéz megemészteniük, mégis ez a legkétségbevonhatatlanabb nagyság. „Mint belső órája azt a napraforgót, / engem is ugyanolyan értelmetlen elszánás éltet.” Filozófia vagy merőben egyszerű megvilágosodás, amiről Oláh János beszél? A romantika óta a művész feladata nemcsak a szépség szikraesőjéről gondoskodni a sötétségben, hanem egyfajta hozzáállás, viselkedésmód meghatározása és képviselése is. Bár meglehet (kedvtelen perceinkben ilyesmi is eszünkbe férközik), a szikraesőt keltő csodaeszköz, a szépség templomának orgonája, az esztétikum térzenészei örökkön-örökké csak hangolnak. Az ember nézi a faluszéli tavat: és látja a tengert. De jaj, ha megfordul a dolog; utak mellett olykor kiutakra is szükség van. Mintha a Kilencek közül ketten pontosan erről beszélnének: „Önvisszhangjába, hetedhét határba / szédül – már minden részem kába. / Nagy erdők ízelt keze fojtogat.”. Rózsa Endre szorongását Kovács István szinte a mennyei vizsgálóbíróig viszi: „Az ázott angyal idő-dúltan / arcát tenyerébe rejti. / Becsavarodott életvonal: / kötél a bárkán.../ Csak ennyi.”.

Az ember remekművű vallomások tételére edződik. E képesség egyszerre irgalmas és irgalmatlan. Az egzisztencia azonban, napi akcióiban, néha csupáncsak irgalmatlan. Le kell nézni a mesterséget, hogy újra

észrevegyük méltóságát? „...csakis a Kérdés örök e Földön, / meg a csigolyák csendélete. / S fönn rég nem arra vár a Göncöl, / hogy fényre fordítson az eke!” – így Utassy József.

Talán ezek a gondolatok festik alá azt a pillanatot, amikor az embernek egyszerre csak szembe kell néznie a részvétlen hétköznappal. Egy kedves otthon vagy egy nyirkos zug díszleteinek ölelésébe löki a kötelesség. A fényimádó teremtmény új ábrándot farag magának: felnő. Ez nem okvetlenül süllyedés, nem okvetlenül feledés. Az élet karusszel-játékában új körök következnek. Forogsz-forogsz egészséges örömök és kétségbeesések szédületében. Akár felolvad benned, akár elszédít: e forgás kifelé ható ereje megpróbálja kikezdeni a kör zártágát.

Hogyan értsük meg mégis, hogy e bomlasztó erő teljes egészében sosem választja el a társat a társaságtól. Végül is mi az, kötődni néhány ember iránt? Egy kép: állsz a sivatagban, az üres, néma, határtalan tájban. Nincs benned sóvárgás, irigység, magad is kiürültél. S akkor a távolból egyszerre hangokat vélsz hallani. A szél az? Nem, többféle hang, többféle irányból, de mind ugyanazt mondja: beszélni akarunk veled.

De mégsem itt kell megállnunk. A történetet a történelem folytatja. A társaságnak, amelyet alapjában az írásvágy, a szépség hasonló azonosítása, a részvét forrásaiból egyidejűleg nyelt kortyok, valamint a szeretet növesztett össze, egyik kihagyhatatlan tulajdonsága, hogy ma is megvan. Egy önként szerveződő csoportosuláson, a dolog jellegéből következően, egy spontánul és ösztönszerűen megjelenő és elszélesedő szellemiség ül, ez nyilvánvaló. Semmivel sem kevésbé természetes, mint az, hogy a Kilencek társasága, az egyetemi évek befejezése után, immár létezése folytonosságában fejeződik ki. Az évek multával a társaság közös szellemiségét ki-ki a maga arcához igazítja. A társaság tagjai írók, költők, könyvcsináló emberek. Egymástól távolodó, egymáshoz ismét és ismét közeledő sorsuk is egy jelképes, újra- és újraírt könyv. A szuverenitás kiforrása. Fáradhatatlan emlékezés. Csalinkázás az ismeretlenben, hajszák; és megannyi ismételt egymásra nézés. „Mire a lekókadtt fő, a lankadt, / lecsüngő kar, önfeladás? / Jöhet, jön még a kínhalálra / megváltás, víg föltámadás?” – mondja is, kérdezi is Kiss Benedek.

A barátság égboltja alatt minden igazság kimondható. Ízlés, irány, valóságnézés, meg még a talentum százféle fokolója mellé oda kellett állniuk a Kilenceknek. S még lesz is mérleg, és lesz mérlegelő, aki kedves programjaként gyakorolja majd, hogy megállapítsa: mekkora író lakik külön-külön e kilenc emberben. Történet közöttük nász, tarolt az elmúlás; kaptak a sikerből és a sikertelenségből egyaránt. Aki a jó negyven esztendő távolságútján dokumentumokból óhajtja fölismerni a poétaságot, kedvvel lapozhat Csontos János Együtt és külön című, okmányok is beillő, remek interjúkötetében; nincs érdemleges kérdés, melyet hűszel elzelőtt a szerző ne tett volna fel a társaságnak. Most viszont itt van a Napkút Kiadó kötete. Az idő balján: ez költészet-mustra és kis vallatás egy könyvtestben; hogyan élnek, mit gondolnak a világról, magukról és egymásról ma a Kilencek.

Ismert az a nézet, amely szerint voltaképpen az életvitel valamennyi formája közömbös, a cselekedetek egyenértékűsége aszerint változik, hogy egy adott életforma hasznos-e vagy haszontalan a többi ember számára. Hóbortrból is lehet deréknak lenni. Ez igaz, de ne hagyjuk lóvá tenni magunkat. A viaskodó szellem nem szokott lemondani arról, hogy az élet következtetésével foglalatatoskodjék, jóllehet sokkal több érdekességet rejt az élet folyamata, a törvénnyel szemben az észrevétel. Különbösen is: ami az életet illeti, legyünk rendíthetetlenek, s ne váljon elejtett gondolattá, amit Seneca állít, hogy a rendíthetlenség az istenek tőzsomszédságába eső dolog. Ha igaz, hogy mindenkinek szüksége van egy emberre, aki meghallgatja, sőt kíváncsian hallgatja észrevételeit, akkor kilenc ember egymáshoz közel vagy egymásról tudva, meglehet, nem akármilyen kondíciót birtokol: őket máshogy, mint a testvéreket a vér, de erővel fűzi össze a fesztelenség, az egymás iránti respektus. Szóértés, szeretet: kiapadhatatlan gazdagság. Igen, az élet: megjárja – bár nem biztos, hogy mindnyájunknak okvetlenül örömmel szolgál, hogy benne vagyunk. Életünk olyan ízű, amilyen. De hála az ég királyának, ki lényünkben végtelenig sokszorosította lényét: valamennyien egyediek vagyunk. Oly egyszerű ez, mint a szorzótábla: egyszer egy: az egy, kétszer egy: az kettő. Vagy például kilencszer egy: az kilenc. Persze, jöhetnek búskomor pillanatok, mikor fölösleges a beszéd. Csakhogy akinek már volt benne része, pontosan tudja, hogy egy jó társaságban a szabad és termékeny pillanatok az emberek némán, szavak nélkül is milyen ragyogóan meg tudják osztani egymással. Hiába, ez a költészet parancsa és bölcsessége: az ember vagy a szavakhoz vagy a csöndhöz kötődik.